

ANDRZEJ TARCHAŁA OFM
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Filozoficzny

Koncepcja *pensiero debole*¹ w sposobie pojmowania polityki Gianniego Vattimo

1. Wprowadzenie

Istniejemy jako ludzkość w wieku interpretacji – stwierdził Gianni Vattimo². W takim kontekście dochodzi do jednoczesnego zapośredniczenia kultury, nauki, polityki, filozofii i religii³.

I tak kultura dialogu motywuje nas, kontynuował Vattimo, by ukierunkować myślenie na filozoficzne konteksty problematyzujących rozstrzygnięć F. Nietzschego, M. Heideggera i H.-G. Gadamera. Sam Vattimo zresztą – twierdząc, że „nie istnieją fakty [...] tylko interpretacje”⁴ – przekonuje, powołując się na wspomnianego Gadamera, że wszystkie doświadczenia mają charakter interpretacji. Tu z kolei pojawia się zależność pomiędzy interpretacją a prawdą i ta jest analizowana nie tylko poprzez pryzmat teorii wiedzy, konkretnej metody naukowej, ale jest ona również zakotwiczona w sferze etyczno-politycznej i religijnej.

¹ „pensiero debole” w tłumaczeniu z języka włoskiego oznacza „myśl słaba”.

² Gianni Vattimo – ur. 4 stycznia 1936 r. w Turynie, włoski filozof i polityk.

³ Por. S. Zabala, *Eine Religion ohne Theisten und Atheisten. Einleitung*, w: *Die Zukunft der Religion*, S. Zabala (red.), M. Adrian i N. Fröhder (tł.), Frankfurt am Main 2006, s. 18.

⁴ „[...] es gerade Tatsachen [...] nicht gibt, nur Interpretationen”, G. Vattimo, *Das Zeitalter der Interpretation*, Michale Adrian i Nora Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 52.

Prawda ma zatem charakter historyczny – podkreśla Vattimo, zwracając naszą uwagę na szczególnie obowiązek i zadanie hermeneutyki jako narzędzia interpretacji, ale również jako specyficznego sposobu nastawienia do „świata życia” konkretnego człowieka tu rozumianego jako hermeneuty faktyczności⁵. Na temat zadań hermeneutyki Vattimo podaje, że:

„[...] jest czymś więcej niż koiné schyłkowej kultury humanistycznej i szerzej pojmowanej humanistyki; jest ona również »ontologią aktualności«, filozofią późnowoczesnego świata, w której świat ten w coraz większym stopniu w swej istocie rozpada się na rozmaite gry interpretacyjne. Podejmując ją w odpowiedzialny sposób, jako projekt historyczny, hermeneutyka ujmuje, chwyta czynnie powołanie bycia, jakim jest wydarzenie się prawdy ludzkiego języka, a nie jako rzecz czy datum, Gegenständigkeit. Idąc tym tropem, kładzie ona jednocześnie podwaliny pod etyczne wybory, jawiąc się jako prawdziwa teoria krytyczna”⁶.

W takiej perspektywie Gianni Vattimo jako filozof „słabej myśli” staje się komunistą. Komunizm rozumie on w charakterystyce postmodernistycznej, czyli pewnego rodzaju interpretacji. Niniejszy artykuł jest próbą skrótowego przedstawienia owego zagadnienia.

2. Ontologia aktualności

Filozofia, która została zdefiniowana jako ontologia rzeczywistości, zgodnie z ujęciem Vattimo, jest interpretacją pewnego okresu czasowego, jest wyrażaniem

⁵ Por. G. Vattimo, *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*, Nicholas Martin (tł.), Stanford University Press 1997, s. 4.

⁶ R. Rorty, G. Vattimo, *Przyszłość religii*, S. Zabala (red.), S. Królak (tł.), Kraków 2010, s. 14.; „nicht allein die koine der humanistischen Kultur und der Geisteswissenschaften am Ende des 20. Jahrhunderts, sie ist auch eine wahrhaftige »Ontologie der Aktualität«, eine Philosophie der Spätmoderne, in der sich die Welt tatsächlich und immer umfassender in ein Spiel von Interpretationen auflöst. Nimmt sie sich in ihrer Verantwortung als historisches Projekt ernst, kommt die Hermeneutik aktiv jener Berufung des Seins nach, das mehr und mehr als die Wahrheit der menschlichen Sprache erscheinen will anstatt als Ding und bloße Gegebenheit, als Gegenständigkeit. Dieser Leitlinie folgend finden sich dann auch die Grundlagen prinzipieller ethischer Orientierungen gelegt und läßt sich die Hermeneutik als wahrhaft kritische Theorie begreifen”. S. Zabala, *Eine Religion ohne Theisten und Atheisten: Die Zukunft der Religion*, Michale Adrian i Nora Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 18.

troski o życie w danym społeczeństwie oraz w „świecie otoczenia” w konkretnym kontekście historyczno-politycznym⁷. Uniwersalnym *ethosem* tworzenia stosunków kulturowo-społecznych jest, jak twierdzi Vattimo, polityka. Polityka ta, w epoce, w której metafizyka została przewyższona, jest antydogmatyczną podstawą samodzielnego tworzenia lub formacji społeczeństw⁸. Sfera polityczna nie musi tworzyć żadnych masek i chronić się w dogmatyzm. Współczesny człowiek nie potrzebuje już więcej absolutu⁹.

Dla Vattimo punktem wyjścia filozofii nie jest to co, trwałe i mocne, ale to, co kruche, słabe, niedoskonałe. W horyzoncie „potęg intelektualnych” charakterystycznych dla „myślenia mocnego” okazuje się, że prawdą egzystencji jest swoiście pojęty sposób przeżywania świata, interpretowany jako „słabość”¹⁰.

Koncepcja „słabej myśli” po raz pierwszy zaprezentowana została w 1992 roku w artykule zatytułowanym *Dialettica, differenza, pensiero debole*. Vattimo opiera się tu na filozofii zmierzchu późnego Heideggera i na bazie jego pism przedstawia autorski projekt „słabej ontologii”, odpierając jednocześnie tradycyjną metanarrację opartą na solidnych fundamentach ogólności¹¹.

3. „Silne” kontra „słabe” myślenie

„Silne myślenie” charakteryzuje się tym, że bycie pojawia się w kategoriach obecności stabilności. Myślenie takie zakłada związek z istnieniem bez mediacji kulturowej, językowej i historyczno-politycznych. Istnienie takie ma charakter fundamentalny, czyli taki jak w metafizyce Arystotelesa ma priorytetowa zasada pierwsza, akcentująca pierwszeństwo *archai*, czy w koncepcji Hegla spełnienie i celowość¹². „Silne myślenie” jest myśleniem o historii w charakterystyce liniowej, progresywnej. Wydarzeniowość „czasowi się” tylko w jednym kierunku ruchu. Narzędziem tego myślenia jest totalność, czyli całkowity rozwój istoty jakiegokolwiek zjawiska – jak twierdził Hegel¹³.

⁷ Por. G. Vattimo, *Nihilism and Emancipation: Ethics, and Law*, Zabala S. (red.), New York 2004, Band. 7. s. 67.

⁸ Por. S. Zabala, *Eine Religion ohne Theisten und Atheisten: Die Zukunft der Religion*, Michale Adrian I Nora Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 20.

⁹ Por. S. Zabala, *Eine Religion ohne Theisten und Atheisten: Die Zukunft der Religion*, Michale Adrian I Nora Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 21.

¹⁰ Por. G. Vattimo, *Dialektyka, różnica, myśl słaba: Teksty Drugie*, M. Surma-Gawłowska i A. Zawadzki (tł.), Warszawa 2003, Nr 5, s. 132.

¹¹ Por. A. Zawadzki, *Literatura a myśl słaba*, Kraków 2009, s. 60.

¹² Por. A. Zawadzki, *Vattimo: nihilizm, hermeneutyka, sztuka*, Kraków 2009, s. 61.

¹³ Por. G.W.F. Hegel, *Fenomenologia ducha*, A. Landman (tł.), Warszawa 1983, s. 23.

Przykłady „silnego myślenia” dostrzega Vattimo zwłaszcza w fenomenologii, korzystającej z zabiegu *epoché*, ujmującej termin dialektycznej filozofii transcendentnej w kategoriach filozofii rozumianej jako „nauka ścisła”. Myślenie takie „trawi”, według Vattimo, odniesienie do prawdy. Myślenie istnienia w takim ujęciu ulega deformacji, okazując się w konsekwencji „karłowatym myśleniem”, czyli przybiera postać zasadniczo niedostatecznego myślenia¹⁴.

„Słaba myśl” zostaje, jak wskazuje Vattimo, najlepiej opisana przez Heideggerowskie kategorie *Ereignens* i *Zeitigens*¹⁵. Chodzi tutaj o przenikanie się różnorodności myślenia dyskursywnego oraz różnego rodzaju kultur i zachowań¹⁶. Słabość myślenia oznacza również rezygnację z jakiegokolwiek systemowego projektu filozoficznego i społecznego. Słabe formy myślowe nie przewidują żadnych projektów ani żadnej pełnej wizji świata w jego eschatologicznym *telos*¹⁷. W procesie interpretacji wykorzystuje się zatem to, co jest „napotkane”¹⁸. „Słaba ontologia”, wyrażająca się w kategorii *pensiero debole*, jest w dużej mierze identyczna z aktywnym nihilizmem¹⁹.

Vattimo rozumie zatem rezygnację z „wizji mocnej”, adekwatnie jak w filozofii Heideggera, jako aktywny nihilizm nietzscheańskiego oświadczenia: nie istnieją żadne fakty, istnieją jedynie interpretacje²⁰.

4. System polityczyny jako interpretacja, czyli hermeneutyka aktualności

Gianni Vattimo twierdzi ponadto, że marksistowska myśl komunistyczna nigdy nie poddała głębokokiej krytyce naukowej swoich sztandarowych roszczeń²¹. Pomimo fatalnego błędu, polegającego na braku samokrytyki²², klasa robotnicza

¹⁴ Por. A. Zawadzki, *Literatura a myśl słaba*, Kraków 2009, s. 61-62.

¹⁵ Por. A. Zawadzki, *Literatura a myśl słaba*, Kraków 2009, s. 62.

¹⁶ Por. G. Vattimo, *Das Zeitalter der Interpretation*, M. Adrian i N. Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 62.

¹⁷ Por. S. Zabala, *Eine Religion ohne Theisten und Atheisten. Einleitung*, w: *Die Zukunft der Religion*, S. Zabala (red.), M. Adrian i N. Fröhder (tł.), Frankfurt am Main 2006, s. 21.

¹⁸ Por. G. Vattimo, *Dialektyka, różnica, myśl słaba: Teksty Drugie*, M. Surma-Gawłowska i A. Zawadzki (tł.), Warszawa 2003, Nr 5, s. 131.

¹⁹ Por. A. Zawadzki, *Literatura a myśl słaba*, Kraków 2009, s. 70-71.

²⁰ Por. G. Vattimo, *Das Zeitalter der Interpretation*, M. Adrian i N. Fröhder (tł.), Frankfurt am Mein 2006, s. 52. Zob. także A. Reckermann, *Lesarten der Philosophie Nietzsches: ihre Rezeption und Diskussion in Frankreich, Italien und der angelsächsischen Welt 1960-2000*, Walter de Gruyter 2003.

²¹ Por. S. Zabala, *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*, McGill-Queen's Press - MQUP 2006, s. 60.

²² To nie jest jedyny powód niepowodzenia aspiracji wolnościowych komunizmu (przypis autora)

– jako usprawiedliwiona i predysponowana systemowo, by dokonać rewolucji – ma mieć autentyczny dostęp do prawdy historycznej. Status taki daje jej prawo, a nawet obowiązek zdobywania prawdy oraz przywilej wyłączności dostępu do tejże²³.

Nasuwa się w konsekwencji dość radykalna teza: nie ma liberalnego komunizmu bez nihilizmu i odrzucenia metafizyki. Vattimo, opierając się na Nietzsche i Heideggerze, cytując ponownie motto: „nie ma faktów, istnieją jedynie interpretacje”, zakłada zasadność wolnościowego komunizmu w oparciu o hermeneutyczną koncepcję społeczeństwa. Sztandarowa walka klas przekształca się w swoiście pojętą walkę pomiędzy różnymi interpretacjami oraz stanowiskami ich prezentacji²⁴.

Czym jest komunizm? Czy jest on jedynie sumą nowych reinterpretacji nauczania Marksa? – pyta Vattimo²⁵. I konstruując swoją odpowiedź na zadane pytania, odwołuje się do dokonania rewolucji francuskiej, akcentując jej ideał solidarności, chrześcijaństwa z jego zasadą miłości bliźniego oraz romantyzmu z jego ironizmem. Te trzy wydarzenia, znaczą drogę duchowego rozwoju człowieka w jego „czasowieniu się” (*Zeitigung*) ku radykalnemu komunizmowi, który jest nihilizmem²⁶.

Pełną dojrzałość polityczną – kontynuuje Vattimo za Deweyem – człowiek osiąga dopiero, gdy rezygnuje radykalnie z jakiegokolwiek kultury metafizycznej, czyli kultury pokładającej nadzieję w pozycji siły, dominacji, narzucania jednym przez drugich perspektyw światopoglądowych, dogmatyzmów i wiary w działanie jakichś nieludzkich potęg i mocy. Polityka rozumiana jest zatem jako sztuka interpretacji, czyli swoiście pojęta hermeneutyka aktualności „świata życia” konkretnych wspólnot, społeczności.

Komunistyczny polityk jest swoiście pojętym nihilistycznym aktywistą, kontynuatorem „dziejowienia się” dziejów ducha obiektywnego. Jako taki nie rości sobie pretensji do jakiegokolwiek absolutności, lecz ambitnie dokonując przewyżczenia (*Überwindung*) metafizyki („myśl mocna”) rozumianego jako jej przekroczenia, złuzowania, zironizowania, staje się przodownikiem klasy pracującej. Wyrzeka się on, twierdzi Vattimo za Crocem, sprzecznego z chrześcijańskim postulatami miłości bliźniego, pozycjonowaniem się w kategoriach „myślenia mocnego”. Polityk to aktywny nihilista kierujący się ideą myślenia bardziej świadomego własnych ograniczeń, a w konsekwencji wyrzekającego się swych roszczeń do wizji globalnych i metafizycznych. Jest on swoiście pojętym hermeneutą aktualności, interpretującym ducha danej epoki oraz konsekwentnie komunikującym społeczeństwu,

²³ Por. S. Zabala, *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*, McGill-Queen's Press - MQUP 2006, s. 60-61.

²⁴ Por. G. Vattimo, *Postmoderner Kommunismus*, „Blätter für deutsche und internationale Politik”, (3) 2009, s. 61.

²⁵ Por. G. Vattimo, *Postmoderner Kommunismus*, „Blätter für deutsche und internationale Politik”, (3) 2009, s. 62.

²⁶ Por. G. Vattimo, *Postmoderner Kommunismus*, „Blätter für deutsche und internationale Politik”, (3) 2009, s. 62.

wyrazicielem powszechnie odczuwanych trosk o znaczenie życia i prawa do niego, jakie posiada każdy człowiek w danym społeczeństwie i świecie historycznym²⁷. Polityk jako hermeneuta aktualności, postmodernistyczny komunista, jest także, twierdzi za Gadamerem Vattimo, człowiekiem kultury dialogu. To właśnie w dialogu szuka on porozumienia w odniesieniu nie do obiektywności, ale niektórych preferencji. Porozumienie osiągnięte dzięki owym preferencjom może doprowadzić do wyłonienia się nowego paradygmatu opartego na prawdzie, która odnosi się nie do faktów, ale właśnie sądów poszczególnych partnerów dialogu²⁸. Chodzi tutaj zatem o sytuację kulturowo-polityczną, w której postmodernistyczny komunista staje się aktywnym demaskatorem gdziekolwiek pojawiającej się władzy, która w przeobrażeniu naukowej, religijnej czy politycznej wspólnoty narzuca pewne poglądy jako obiektywną prawdę²⁹.

5. Zakończenie

W zdemitologizowanym świecie, w świecie rozdartym między rozpaczą, niesprawiedliwością, wyzyskiem i heideggerowskim wołaniem, że tylko jakiś Bóg może nas jeszcze uratować³⁰, współczesny komunizm – przekonuje Gianni Vattimo – pozostaje pewną szansą politycznego przetrwania ludzkości oraz ma uniwersalne znaczenie dla społeczeństwa europejskiego. Znaczenie to – podkreśla Vattimo – nie może być zdezaktualizowane. Politycy powinni usłyszeć głos prawdy bycia, wołający o sprawiedliwość, braterską i siostrzaną miłość oraz pokój i szacunek między kulturami i narodami.

I choć sam projekt myśli politycznej Gianniego Vattimo w teorii brzmi interesująco, to w praktyce jest jedną z zrewitalizowanych utopii autorstwa polityka, który nie doświadczył realnie siły ani brutalności systemu komunistycznego. Ten zaś – w mojej opinii – jest jedną z form zakamuflowanej totalizacji, a ta stanowić może fundamentalne zagrożenie dla ludzkości.

²⁷ Por. G. Vattimo, *Nihilism and Emancipation: Ethics, Politics, and Law*, S. Zabala (red.), W. McCuaig (tł.), Columbia University Press, New York 2004, rozdz. 7.

²⁸ Por. G. Vattimo, *Postmoderner Kommunismus*, „Blätter für deutsche und internationale Politik”, (3) 2009, s. 70.

²⁹ Por. G. Vattimo, *Nihilism and Emancipation: Ethics, Politics, and Law*, S. Zabala (red.), W. McCuaig (tł.), Columbia University Press, New York 2004, rozdz. 7. Zob. także S. Zabala, *Hermeneutic Communism: From Heidegger to Marx*, Columbia University Press 2011.

³⁰ Por. *Das SPIEGEL-Gespräch mit Martin Heidegger, Nur noch ein Gott kann uns retten*, „Der Spiegel” (23) 1976, s. 193.

Konzept der „pensiero debole“ im Verständnis der Politik von Gianni Vattimo

Abstrakt

Nach Gianni Vattimo existieren wir als ganze Menschheit in dem Zeitalter der Interpretation. In dieser Strömung des Denkens kann man Kultur, Wissenschaft, Politik, Philosophie und Religion nicht trennen. Die Kultur des Dialogs motiviere uns, meint Vattimo, damit wir Nietzsches, Heideggers und Gadammers Denken folgen. Vattimo, der behauptet, dass es *gerade Tatsachen [...] nicht gibt, nur Interpretationen*, überzeugt uns, unter Berufung auf Gadamer, dass alle Erfahrungen Interpretationscharakter haben. Daraus lässt sich die Schlussfolgerung ziehen, dass sofern die Wahrheit außerhalb der Grenze der wissenschaftlichen Methode liegt, insofern keine Erfahrung der Wahrheit möglich ist, die keinen Interpretationscharakter hätte³¹. Der Zusammenhang zwischen der Interpretation und der Wahrheit wird nicht nur durch eine Erkenntnistheorie analysiert, sondern ist auch im ethisch-politischen und religiösen Bereich verankert. Vattimo betont, in der Konsequenz, eine besondere Verpflichtung der Hermeneutik.

In solcher Perspektive ist Gianni Vattimo als Philosoph des „schwachen Denkens“ wieder Kommunist geworden. Kommunismus wird hier als Postmoderner Kommunismus verstanden und in spezifischen Auseinandersetzung von Vattimo als Interpretation betrachtet.

Die Philosophie, die als Ontologie der Aktualität definiert worden hat, ist nach Vattimo die Interpretation einer bestimmten Epoche, die Äußerung der Besorgnis um das Leben in einer bestimmten Gesellschaft und historisch-politischen Welt. Ein universales Ethos der Erschaffung der Kultur, der sozialen Relationen und der Hermeneutik ist eine Politik. Diese Politik, in der Epoche, in der die Metaphysik überwunden wird, wird eine antidogmatische Grundfläche der Selbstgestaltung oder eine Bildung, wie Vattimo in Bezug auf Gadamer meint.

Der folgende Artikel ist ein Versuch, dieses Problem kurz zu diskutieren.

³¹ Vgl. G. Vattimo, *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*, übers. von Nicholas Martin, Stanford University Press 1997, s. 4.